

STROKOVNA EKSKURZIJA V GORNJESAVSKO DOLINO

Etnološka rajža po poteh Stanka Koširja, prejemnika Murkove listine za leto 2012

Po tednih neugodnega vremena z obilico snega smo se 29. marca 2014 le odločili in se odpravili v Dolino na srečanje s čilim 97-letnim Stankom Koširjem iz Gozda Martuljka (po starem Rute), ki je bil nadvse ponosen in počaščen ne le zaradi prejetega priznanja, marveč tudi zaradi »visokega« obiska 18 članov SED. Prvi postanek na poti iz Ljubljane smo naredili v Gornjesavskem muzeju Jesenice na Stari Savi, na območju spomeniško zavarovanega fužinskega kompleksa. V Kolpernu, obnovljeni stavbi nekdanjega skladišča oglja, smo si v banketni dvorani ogledali muzejski film o zgodovini železarstva in turistično-promocijski film *Jesenice, mesto jekla in narcis*. Filma naj bi nam posredovala prve vtise o jeseniški preteklosti in turizmu naklonjeni sedanjosti. V sosednji Kasarni, poznobaročni stavbi, ki sodi med najstarejše ohranjene primere skupnih delavskih stanovanj, smo si ogledali stalno etnološko razstavo *Bivalna kultura in način življenja železarskih družin* ter posedli v rekonstruiranem ambientu delavske kuhinje iz 30. in 40. let 20. stoletja. V zakurjenem zidanem štedilniku je že prijetno prasketalo, dodatno pa nas je ogrela vroča bela kava. Tako sta nas tudi vonj in okus pospremila v čas, ko sta bila največkrat na mizi »kofe pa kruh«. Prijetno razpoloženi smo prisluhnili predstavitvi projekta »Raziskovanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti«. Gre za zbiranje, zapisovanje, objavo in predstavitev spominov in življenjskih zgodb, ki vsako leto v študijskih krožkih Ljudske univerze Jesenice potekajo po krajevnih skupnostih kot druženja krajanov pod mentorstvom dveh etnologinj (podpisane in Nataše Kokošinek iz Občinske knjižnice Jesenice). Dosedanji rezultat dela je osem knjig z naslovom *Kako so (na Jesenicah, Planini pod Golico, Blejski Dobravi, Hrušici, Koroški Beli, Slovenskem Javorniku, Murovi, v vaseh pod Golico) včasih živeli?* (2007–2013). Tudi tako si prizadevamo odkriti in sooblikovati novo ali pa zgolj potrdati zakoreninjeno železarsko identiteto našega mesta. Sprehodili smo se še po železarski zbirki v bližnji Ruardovi graščini in se odpeljali naprej.

Med polurno avtobusno vožnjo mimo Hrušice, Dovjega, Mojstrane, Belce, Gozda Martuljka v Kranjsko Goro smo malo po turistično poslušali to in ono o različnih krajevnih zanimivostih. Žal mi je bilo, da je nagajal šoferjev mikrofona in da takrat še nisem imela karte *Kulturna in naravna dediščina Doline*, ki smo jo izdali avgusta 2014 ob lastni občasni istoimenski razstavi, na kateri je na kratko predstavljen izbor 30 objektov nepremične kulturne dediščine od skupnih vsaj 300, ki so vpisani v register na območju občine Kranjska Gora (od Dovjega z Mojstrano do Rateč). Naj omenim le nekatere: napajalna korita na Dovjem, freske Višarske Marije v Mojstrani in Zgornji Radovni, železniški most na Belci (železniški promet po Dolini je bil ukinjen leta 1966 po skoraj sto letih obratovanja proge), kašča iz okoli 1530 v Spodnjih Rutah, Hlebanjeva domačija z letnico 1506 v Srednjem Vrhu, pa stegnjen kmečki dom v Logu, Razor - prvi hotel v Kranjski Gori iz leta 1902, ohranjene kajže v Kranjski

Gori in Podkorenu in tamkajšnja Razingerjeva poštna postaja iz 18. stoletja ter najstarejša cerkev Sv. Tomaža v Ratečah. Kot muzealka pa ne morem spregledati ohranjene premične dediščine (večinoma etnološke), ki jo je mogoče spoznati v naših muzejskih ali drugih objektih, in sicer v Slovenskem planinskem muzeju v Mojstrani, v ohranjenem ambientu lesene kamre v nekdanji kovačiji »Pr Katr« na Dovjem, v Pocarjevi domačiji v Zgornji Radovni, Hlebanjevi domačiji v Srednjem Vrhu, Liznjekovi domačiji v Kranjski Gori in Kajžnkovi hiši v Ratečah.

Prav pred Liznjekovo domačijo s hišo iz 17. in gospodarskim poslopjem iz 18. stoletja kot prototipom značilne alpske domačije nas je pričakal Stanko Košir. V gospodarskem posloplju smo si ogledali njegovo zbirko Oživele korenine in našo občasno razstavo Rokodelci in domača obrt v Dolini, ob kateri smo namesto kataloga izdali Stankovo 14. knjigo z naslovom *Niti podobno. Gozd Martuljek v času mojega otroštva* (2012).

Čeprav smo rajžo vsebinsko ali vsaj simbolno opredelili s potmi Stanka Koširja, nismo skrenili z načrtovane smeri, saj ga je služba pri železnici dlje zadržala na Jesenicah in različna, tudi obrtna dela po vsej Dolini. A v resnici je za nas etnologe najpomembnejše dejstvo, da je Stanko od upokojitve neutrudno zbiral, urejal, zapisoval svoje spomine, ljudsko izročilo domačega kraja in okolice ter predvsem pred pozabo reševal domačo govorico. Torej je kot domačin in dober opazovalec ter poslušalec znal in zmozel strniti svoje in druge spomine v etnološko obarvana besedila, ki nam posredujejo avtentične podobe preteklega načina življenja v Gozdu Martuljku in njegovi okolici.

Potem smo posedli v hiši okoli mize in tople kmečke peči in dali besedo Stanku Koširju, katerega klenost, vzdržljivost in rezultate ljubiteljskega etnološkega dela smo lahko le občudovali tudi zato, ker je bila pred nami njegova nova in obsežna petnajsta knjiga *Slovar stare kranjskogorske, martuljske in srenške govornice* (2013). Govoril je preprosto in po domače in nam dal vedeti, da je to njegova zadnja knjiga. Sam bi nadaljeval, a premagale so ga oči, ki mu komaj še služijo. Pa vendar, kakšen dosežek! Od 77. leta je v 20 letih objavil kar 15 knjig. Po koncu prijetnega pogovora je muzejski vodnik Silvester Mirtič skupini predstavil stalno etnološko zbirko Liznjekove hiše, nekdanje gostilne in premožnega kmečkega doma, za katero je značilno bogato poslikano pohištvo (skrinje, ura, postelje, zidne omarice idr.), ohranjena oprema črne kuhinje ter številne kmetijske in rokodelske priprave in orodje.

Po počitku in kosilu pri sosedu, v gostilni Pri Martin, smo se odpeljali nazaj do Gozda Martuljka, kjer se nismo ustavili v hišici oziroma v Stankovem domu. Bilo nas je preveč za njegov delovni prostor (nekakšna priročna mizarska delavnica, kjer je rezljal in izdeloval replike starih predmetov in pisal), kamor bi se lahko stisnila največ dva obiskovalca.

Čeprav je bilo vreme lepo, se nismo odpravili peš po strmi in ovinkasti cesti do Srednjega Vrha, kot je bilo zamišljeno. Sicer

* Zdenka Torkar Tahir, dipl. etnol. in sociol., muzejska svetovalka, kustosinja, Gornjesavski muzej Jesenice. 4270 Jesenice, Cesta Franceta Prešerna 45, zdenka@gornjesavski-muzej.si.

pa je to polurno pot še pred kratkim vsak dan že navsezgodaj Stanko prehodil s lahkotnim korakom, a v tistih dneh je bil že slabšega zdravja. Vsi smo hoteli čim prej do tega gorskega zaselka samotnih kmetij in ujeti zadnje sončne žarke.

Danes šteje Srednji Vrh na 900 m nadmorske višine 19 hišnih števil, stoletja pa okoli 10. Zanimivo je, da jih je skoraj polovica v registru nepremične kulturne dediščine in da imajo najstarejše v sestavu domačije tudi lastno kapelico. Zanimiva je Merkelnova kmečka hiša, ki je bila zidana na ključ kot signalna postaja pred turško nevarnostjo. Najmogočnejša je še vedno Hlebanjeva domačija s hišno št. 9, ki slovi kot ena najstarejših gorenjskih hiš (na hišnem tramu je vrezana letnica 1506). Poznana je tudi po tem, da ohranja tradicionalno bivalno kulturo in kmečko gospodarstvo tudi kot turistična kmetija s sirarno. Njen sedanjí gospodar Izidor Hlebanja nas je prijazno sprejel in nam povedal številne zanimivosti o svojem rodu ter o razmerah za življenje in kmečko delo na tej strmini. Oba z gospodinjo Mojco, ki vodi sirarno, se nenehno sprašujeta, kako gospodariti na

sodoben način, da bo rentabilno in hkrati zadoščeno zahtevam spomeniškega varstva. Ob organizaciji te ekskurzije sem izvedela tudi za dokumentarni film *Prizori iz življenja Hlebanjevih*, v katerem lahko spremljamo dogajanje na domačiji, kakor ga narekujejo letni časi. Avtorica Helena Koder ga je posnela za TV Slovenija leta 1997. Poskrbela sem, da smo ga znova predstavili javnosti v Liznjekovi domačiji ob prireditvi Poletna muzejska noč, 21. junija 2014, v Kranjski Gori.

Pri Hlebanjevih smo ob koncu obiska kupili nekaj mlečnih izdelkov in se radovedni razkropili po poteh zaselka. Nad razpotjem smo se čudili nenavadni kapeli sv. Trojice iz leta 1827, ki ima na strehi zvonik v obliki preslice in zidovje na gosto poslikano s freskami. Poslovali smo se tudi od Stanka Koširja, ki nas je ustrezljivo spremljal s svojimi komentarji in zgodbami. Še zadnjič nam je pogled ušel na mogočno Špikovo skupino. Nato pa smo se kot kolegi in prijatelji s tiskom rok in objemi pozdravili ter se prijetno utrujeni in polni vtisov odpravili v dolino in naprej po daljši ali krajši poti proti domu.

IZGUBLJENA GENERACIJA

Etnološki večer SED, Ljubljana, 21. maj 2014

Četrty letošnji etnološki večer, naslovljen Izgubljena generacija. Prostorska razporeditev slovenskih naselij v Furlaniji in vpliv geografije na procese identifikacije ter občutke pripadnosti, se je v Upravni hiši Slovenskega etnografskega muzeja odvijal v sredo, 21. maja 2014. Gosta večera sta bila Alen Carli, univerzitetni diplomirani politolog iz tržaškega Slivna pri Nabrežini, in prof. Igor Jelen, predavatelj ekonomske in politične geografije na Univerzi v Trstu. Večer in pogovor je vodila doc. dr. Mojca Ravnik. V prvem delu večera sta gosta spregovorila o že skoraj 1500-letnih stikih med Furlani in Slovenci. Ti se kažejo v številnih italijaniziranih slovenskih toponimih in priimkih slovenskega izvira. Predstavila sta zgodovino navzočnosti Slovencev v nižinskem delu Furlanije in nastanek slovenskih naselij v Furlaniji ter procese identifikacije. Specifična razporeditev slovenskih naselij v podalpskih in predalpskih dolinah onkraj razvodja je povzročila osamo, bodisi v odnosu do drugih Slovencev kot do središč oblasti, ki so se razvila v nižini. Istočasno jim je odmaknjenost zagotavljala določeno mero neodvisnosti v zameno za nadzor prelazov in mej.

Gosta sta kot pomemben razlog, da so prebivalci teh območij razvili specifične mikroidentitete, kakor na primer v Reziji, poudarila odsotnost kulturnega središča, ki bi združeval Slovence v regiji. Slovenska manjšina na Tržaškem in Goriškem ima danes jasno začrtano identiteto. Pomembno vlogo pri tem pa sta imeli mesti Trst in Gorica, kjer se je razvilo slovensko meščanstvo. Tu so delovale slovenske delovne organizacije in Cerkev, ki so bile pomembne pri ohranjanju jezika in negovanju narodne zavdnosti. Že v drugi polovici 18. stoletja so v Trstu ustanovili pri-

va slovenska društva. Med njimi sta bila za druženje Slovencev najpomembnejši čitalnica in telovadno društvo Sokol. Prav zato ima danes skoraj vsaka večja vas kulturno ali športno društvo. Vsega tega pa na Videmskem ni. Videm je italijansko mesto, ki je precej oddaljeno od slovenskih vasi. Druga mesta, kot so Čedad, Humin in Trbiž, kjer živijo Slovenci, pa nikoli niso prevzela vloge združevanja Slovencev na obravnavanem območju.

V drugem delu večera sta gosta predstavila projekt »Interkulture, manjšinski regionalni jeziki. Srečanje z ljudmi, kulturo in tradicijo«, ki je namenjen spoznavanju in ohranjanju slovenskega jezika ter spodbujanju medkulturnega sodelovanja«. Pobudnik projekta je dr. Mario Canciani, priznani pnevmoalergolog na pediatričnem oddelku videmske bolnišnice in svetovalc Občine Videm. Canciani od vsega začetka sodeluje s profesorjema Igorjem Jelenom in Alenom Carljem, vodjema raziskovalnega dela projekta. V okviru projekta Alen Carli organizira izlete po Sloveniji in kulturne večere. V Vidmu vodi tudi tečaj slovenskega jezika, enega najbolj obiskanih tečajev slovenščine v Italiji. Sodelavci projekta poudarjajo zgodovinsko navzočnost slovenskega kmeta v okolici Vidma in s tem prispevajo k Evropi narodov in kultur, jezikov in skupnosti, solidarnosti in državljanstva, idealov svobode, sanj in enakih možnosti, skratka, k Evropi duhovnega napredka. Obudili so tudi nekdanje mestno pobratenje z Mariborom, v okviru katerega so leta 2011 v Vidmu gostili predstavnike mariborskih organizacij, naslednje leto pa so Videmčani gostovali v Mariboru. Letos v Mariboru načrtujejo večdnevni tečaj slovenskega jezika. Moderatorica je večer sklenila s odprto razpravo med gostoma in občinstvom, med katerimi so prevla-

* Tanja Kovačič, univ. dipl. etnol. in kult. antropol., absolventka doktorskega študijskega programa Humanistika in družboslovje, smer Etnologija, kulturna in socialna antropologija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. 5220 Tolmin, Žagarjeva 7, tanja.kovacic85@gmail.com.